

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Актуальність проблеми дослідження: в умовах сьогодення посилюється соціальна напруженість в Україні, знижується добробут та життєвий рівень населення. Негативні тенденції в соціальній сфері та накопичені соціальні проблеми створюють загрози національній безпеці та подальшому розвитку суспільства, які можуть стати причинами порушення рівноваги та стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Важливі теоретико-методологічні та практичні проблеми розвитку сучасного суспільства розкриті в працях відомих учених М. Волгіна, В. Гошовської, І. Гнибіденка, Гончарук Т., Н. Гнасевич, М. Гурик, А. Колота, В. Куценка, Е. Лібанової, О. Новікової, Г. Ситника, В. Трошинського, В. Удовиченка, М. Шумки та інших.

Мета статті: потреба в подальшому вивченні філософських проблем духовного життя українського суспільства спричинена необхідністю вирішення актуальних практичних завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Які асоціації виникають в людей, котрі чують словосполучення «двадцять перше століття»? Мабуть, це науковий і технічний прогрес, забруднення екології, фінансові кризи, зміцнення позицій долара, невисокий курс української гривні, масові акції протесту і знецінення загальнолюдських цінностей. Останнє є найбільшою трагедією сучасності у всьому світі. Нас можна поділити на ті ж таки два умовні типи – людей, які переймаються своєю культурою та мовою, і людей, яким немає діла до культури, тих, що переймаються в основному своїм матеріальним станом. В. Тарасенко зазначає у зв'язку з цим: «Нинішнє... українське суспільство – надто молоде соціальне утворення, формування системних характеристик якого перебуває ще на стадії можливості їх різних варіантів» [1].

Без перебільшення: зараз в Україні домінує саме матеріальний тип. Звідки такий висновок? Подивімося навколо: українці панічно шукають заробітків, виїжджають за кордон, беруться за роботу сумнівної законності. Найпоширенішою агітацією політиків стали обіцянки підняття матеріального стану. Та що вже там навіть сама наша держава проголосила незалежність обіцяючи громадянам краще життя, яке автоматично повинно наступити, щойно ми порвемо кайдани. Незалежність триває вже більш як 20 років, а ніякого особливого підйому матеріального стану українців не відбулося. Хтось розорився, хтось розбагатів, але співвідношення багатих до бідних залишилося на тому самому рівні. На дуже невтішному рівні. Як же так сталося, що всі прагнуть стати заможнішими, але переважна більшість тільки бідніє? А причини в наступному.

Матеріальний тип цінностей – нижча сходинка в розвитку цінностей, в порівнянні з культурним типом. Він може забезпечувати лише фізичне виживання організму людини, але не може давати хід розвитку. Людським матеріального типу легко маніпулювати й використовувати завдяки примітивності їхніх потреб. Найбільші завойовники нашого світу знали це і активно використовували. Яскравим прикладом тут буде штучний голод 33-х років, влаштований вождем Радянського союзу Й. Сталіним. Період бурхливого національного відродження, яке в котрий раз переживає Україна, істотно супроводжується зростанням інтересу до осмислення ролі духовних цінностей в бутті народу. У науковій літературі неодноразово констатувався факт одержання у спадок від соціалістичного минулого культури, деформованої ідеологічними стереотипами і регламентаціями, а також систематичним ігноруванням всього національного. Проте, незважаючи на тривалу історію державної незалежності (більше двох десятиліть), ми не можемо говорити про існування цілісної системи цінностей як основи суспільства та його подальшого розвитку.

Суспільствознавчі науки тривалий час перебували під впливом спрощеного підходу до тлумачення тези про визначальну роль політико-економічної сфери в житті суспільства та другорядність духовної, яка в свою чергу повністю залежить від матеріальної. Людина сприймалася не активним творцем історії, а жорстко детермінованим елементом історичного процесу. В ХХІ ст. науки, які досліджують проблеми історії культури, орієнтовані на людину. Саме це й зумовлює зростання інтересу у вітчизняній філософській, культурологічній, соціологічній, історичній думці тощо до різностороннього осмислення духовності народу, його споконвічних цінностей, оскільки це є однією із можливостей відновити зв'язки із минулим та визначити перспективи майбутнього.

Представники сучасної української філософської думки (В. Шинкарук, С. Бистрицький, С. Пролеєв, В. Горський, В. Малахов, І. Бичко) різнобічно досліджують феномен української

духовної культури. Україна переживає ще одне національне відродження, що являє собою тісну взаємодію культури як цінності життя, історії і нації. Культура в цьому ряду постає як трансформація історичного досвіду народу в систему цінностей життя, ідеали суспільства. У певному сенсі національна культура завжди втілює ціннісно-смыслову самобудову нації як історичної особистості народу. Буття людини, а отже, і людського суспільства завжди відчуває потребу не тільки в матеріальних основах існування, й в цінностях, які б виражали сферу його ідеальних сподівань. Стимули і причини людської діяльності одержують подальший розвиток: потреби перетворюються на інтереси, які в свою чергу – на цінності. Кожна така перебудова містить певні якісні моменти. Під час перетворення потреб на інтереси на перший план виходить ставлення до соціальних інститутів. Під час перетворення інтересів на цінності також змінюється предмет ставлення.

Зміст цінностей спричинений культурними здобутками суспільства. Світ цінностей – це перш за все світ духовного життя людини, її моральної свідомості – тих моральних оцінювань, в яких виявлена міра духовного багатства особистості. Так виявляється роль духовного життя і суспільної свідомості. Інтереси впливають на потреби, розвиток соціально-економічних відносин. Саме цей аспект взаємодії між потребами, інтересами та цінностями виходить на перший план в сучасному українському суспільстві. Його теперішній етап розвитку наочно демонструє сутність впливу такої взаємодії на зростання ролі соціальних факторів, формування людини з принципово новим колом потреб, інтересів та цінностей. Утім слід зазначити, що цінності неприпустимо розглядати як просте продовження або віддзеркалення інтересів. У світі цінностей на перший план виходить не те, що є безумовно необхідним, без чого неможливо існувати, що вигідно з точки зору матеріальних умов буття (це завдання вирішується на рівні інтересів), а те, що є належним і відповідає розумінню про призначення людини та її достоїнств. Якщо діяльність людини вмотивована лише потребами, вона не може кваліфікуватися як свободна. Тільки духовні цінності зумовлюють творчість як самоціль. Таким чином, необхідно сконцентрувати увагу на тому, що духовні цінності є компонентом духовного життя суспільства [2].

Духовне життя складається із трьох компонентів. По-перше, це суспільна свідомість як відбиття суспільного буття. Згідно із матеріалістичним підходом духовне життя має відносну самостійність, зворотну дію на її першооснови. Саме поняття «відбиття» тлумачиться як досить складний процес, що має значну кількість різних явищ і відносин у суспільній свідомості, передбачає їх віддзеркалення в свідомості під певним кутом зору, їх трансформацію тощо. По-друге, визначення духовного життя виокремлює духовне виробництво, тобто духовні цінності, ідеї, поширені в суспільстві, певним чином створюються та відтворюються. Зазвичай цей процес проходить стихійно, спираючись на традиції та інші усталені механізми духовної діяльності. Однак у сучасному суспільстві він все більше стає цілеспрямованим, обміркованим творенням певних умонастроїв відповідно до конкретних умов життя. По-третє, визначення духовного життя розглядає його в контексті культури як функціонуючої системи цінностей, що передбачає спадкоємність культурних традицій. Створення в сучасному українському суспільстві системи цінностей, в якій пріоритетними є цінності духовні, – складне завдання. Безпосереднє його вирішення залежить від державної підтримки цього процесу. Втім, не можна не враховувати, наскільки ускладнює процес утвердження пріоритету духовних цінностей глобалізація. В культурному житті українського суспільства наслідок глобалізаційних процесів поширюються такі особистісні риси, як егоїзм, крайній індивідуалізм, зневага до національних особливостей, агресивність, орієнтація на бездуховні цінності.

В усі часи людство докладало значних зусиль задля вирішення питання задоволення власних нагальних потреб. Сучасне суспільство створило умови, в яких більшість потреб задовольняються. Проте разом із цим прийшло розуміння того, що шляхом задоволення потреб неможливо пізнати сенс життя. Інтереси відіграють надзвичайно важливу роль у соціальному житті. Уся історія людства – зіткнення інтересів, однак історія знає багато прикладів, коли каталізатором дій окремої людини, соціальної груп був не усвідомлений інтерес, а щось більш високе, що піднімало людську особистість над утилітарною буденністю. Отже, тільки цінності допомагають знайти відповіді на смисложиттєві питання. Саме вони є духовною опорою культури і суспільства, а також здатні як об'єднувати, так і роз'єднувати суспільство. Цінності є транситуативними, але й змінюються з плином часу. Процес змін довготривалий: переформатується ієрархія системи цінностей, застарілі цінності втрачають значення, але не вмирають, вони можуть відроджуватись і одержувати нове «прочитання». Головне – із зміною системи цінностей світ, конкретна культура або суспільство набувають нових рис. Центральною проблемою українського суспільства періоду становлення (який, до речі, затягнувся) нової системи цінностей є відсутність консенсусу щодо визначення фундаментальних національних

цінностей, а також орієнтирів подальшого розвитку. Різновекторність духовно-ціннісних орієнтирів окремих частин українського суспільства створює суспільне напруження, яке в свою чергу породжує різні соціальні конфлікти, зокрема ціннісно-моральний.

З огляду на це нагальним завданням є формування такої ціннісної системи, яка була б прийнята більшістю членів суспільства та стала основним інструментом суспільних реформувань. Реалізація цього може бути досягнута лише шляхом переорієнтації на нові цінності, переоцінювання вже існуючих і домінуючих у свідомості людей цінностей. Ще Макс Вебер наголошував: цінності є фундаментом мотивації поведінки людей, основою цілісності соціальної системи. Суспільство, в якому досягнуто консенсусу відносно того, що вважати цінністю, а що – ні, може розглядатися як стабільна система, оскільки ліквідується головне джерело суперечностей, які породжують нестабільність, катаклізми, потрясіння. Невирішеність завдання створення відповідної сучасному історичному моменту системи цінностей не просто породжує негативні суспільні явища (приспосувальність, байдужість, маргінальність, пасивність, споживацтво, агресивність тощо) та соціальну нестабільність, а ставить під загрозу єдність суспільства, а отже, і сам факт існування незалежної Української держави [3].

Попри все не можна не помітити, що інформаційний етап у розвитку суспільства має свою специфіку щодо постановки моральнісних проблем. Ця специфіка полягає насамперед у пошуку засад соціально справедливого суспільства, адже поза усвідомленням необхідності розв'язання цього складного соціального питання навряд чи можна сподіватися на гуманний поступ людства. Зокрема, проблематика ця дається взнаки у сфері мистецтва. Невипадково у фільмі «Дитя людське» (Directed by – Alfonso Cuaron, screenplay by – Alfonso Cuaron, Timomhy J.Sexton, 2006) автори попереджають жителів планети Земля про можливі варіанти загроз для всієї людності, якщо вже зараз вони не замисляться над вічними моральними проблемами і не визначаться з пріоритетами. Ідеться перед усім про те, що з кожним днем активізується роль моральнісної творчості, а, відповідно, і моральнісної відповідальності жителів планети Земля, які виявляються втягнутими самим ходом історичного процесу в корінну перебудову як усієї соціальної дійсності, так і самих себе, свого власного внутрішнього світу [5]. У філософському дискурсі мораль постає як форма суспільної свідомості, яка виявляється певною окремою внутрішньо структурованою цілісністю, що перебуває у тісній взаємодії з іншими формами людської духовності. Як духовний феномен її характеризують: пов'язаність із релігією, імперативність, нормативність, позаінституційність тощо. Але оскільки моральні норми, категорії та цінності втілюються в життя, то мораль є не тільки формою суспільної свідомості, але й способом духовно-практичного освоєння світу.

Висновок: занепад культурної сфери неминуче призведе до духовної деградації людини, що негативно вплине на розвиток трудового потенціалу України, стане причиною погіршення якості ділової етики та культури спілкування в соціальному середовищі країни. Це обумовило стандартизацію культурних запитів, уніфікацію звичаїв, традицій, способу життя (особливо міського населення) за зарубіжними зразками, значну втрату національно-культурної ідентичності, нівелювання культурної індивідуальності, розвиток споживацтва.

Література

1. Тарасенко В. Криза соціального самовизначення в Україні. До питання про соціальну ідентифікацію українського суспільства / В. Тарасенко // Віче. – 2000. – № 11. – С. 58–68.
2. Стасевська О. А. Система цінностей як основа буття сучасного українського суспільства: Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» №1(20) – 2014.
3. Кудінов І. О. Стратегія життя особистості як фактор розвитку суспільства: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2004. – 16 с.
4. Сурмін Ю. Ціннісні процеси пострадянського суспільства: методологічний аспект / Ю. Сурмін // Зб. наук. пр. НАДУ. – К. : Вид-во НАДУ. – 2003. – Вип. 1. – С. 87-98.
5. Волик Н. Г. Мораль в інформаційному суспільстві / Н. Г. Волик // Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження: зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Кізіма (голов. ред.) та ін. – К. : ЦГО НАН України. – 2010. – Вип. 24. – С. 258-267.
6. Гурик М. І. Взаємозв'язок етики і політики в інтенціях Ярослава Стецька [Електронний ресурс] / М. І. Гурик, М. Л. Шумка // Грані. – 2012. – № 4 (84). – С. 48-51.
7. Гурик М., Шумка М. «Каста луччих людей» у соціально-філософському вченні Дмитра Донцова [Електронний ресурс] / Мирослава Гурик, Михайлина Шумка // Наукові записки Національного університету Острозька академія. – 2011. – Вип.8. – С. 36-46.